

Lilijai Kudirkienei – 80

Lilija Kudirkiene. *Asmeninio albumo nuotrauka*
 pavargstu, nors tartum ir nebuvo nuo ko, pradedu suprasti, kad – nuo savo metų. Taigi reikia pagaliau susikaupti ir nuspręsti, ką pirmiausia turiu padaryti, nes per daug lieka galų, pradėtų ir neužbaigtų.

Kelias patarlių link

PAREMIOLOGĖ LILIJA
 KUDIRKIENĖ KALBINA
 DALIA ZAIKAUSKIENĖ

Lilija, Jūsų gimtadienis – gražus, apvalus. Dėl tokios sukakties paprastai subruzda namiškiai, bičiuliai, kolegos. O kaip ji atrodo Jums pačiai?

Tai juk neatėjo kaip nors netikėtai, staiga. Ką galėčiau pasakyti? Į pasaulį turbūt tebežiūriu taip pat. O pati, kai

Atsakomybės pojūtis? Juk iš tikrųjų dabar tas laikas, kai galite daryti, ką norite.

Tai va, katino dienos! Aš visą laiką ir dariau, ką noriu, visą šitą laiką, kai išėjau iš Instituto. Bet matau, kad jau reikia kai ką ir užbaigti. (O kartais iš to, kad užbaigėi, išeina netikėtų dalykų. Sudėjau į vieną vietą savo tėčio atsiminimus, perrašiau, nusiunčiau į Latvijos folkloro archyvą, o iš ten jie su senelių ir prosenelių nuotraukomis pateko į internetą. Ir atsišaukė iš Australijos žmogus, sako: „Šitas yra ir mano prosenelis!“)

O Jūs pati savo atsiminimus rašote?

Ir taip, ir ne. Taigi tėvelis parašė atsiminimus, priprašiau – ir mama parašė. Tada iš tėvelio atsiminimų paėmiau tai, kas apie Kalnelius – apie gimtinę (tai mano ir sesers gimtinė, tėvelio gimtinė ir jo tėvelio gimtinė). Ir iš mamos atsiminimų paėmiau tai, kas apie Kalnelius – jau daug mažiau, nes mama užaugusi kitur. O tada aš, skaitydama jų atsiminimus, ir savo įtarpstau, ką atsimenu. Tikėjausi, kad, per šią žiemą užbaigusi, toliau rašyti perduosiu seseriai, už save tik truputį jaunesnei, mes gi tada visur buvom ir viską darėm kartu. Nebespėjau, deja.

Skaičiau Audriaus Musteikio interviu su Jumis¹, ten Jūs labai gražiai pasakojate apie namus. Susidaro kone idealių namų ir idealios šeimos įspūdis. Atrodo, kad šeimoje buvo ypatingi santykiai.

Ko gero, buvo – pirmiausia tėvų su vaikais. Gal ne kokie ypatingi, o tiesiog – derami santykiai. Neteko ir tėvų girdėti barantis, svaidantis prastais, niekinamais žodžiais.

O kaip Jus bardavo, bausdavo?

Rykštėlę – jauno berželio trumpą lapotą šakelę – atsimenu tik vieną kartą (negi skaudėjo, bet kaip buvom nuskriaustos ir įžeistos abi [su seserimi!]), o šiaip mes niekada nebuvom pastumtos, apkumščiuotos ar aprėktos. Mums tėvų barimas būdavo – tai ramiai, bet kietai pasakomi žodžiai. O buvo daugybė situacijų, kai galėjom būti apibartos, bet nebuvom.

Iš to interviu man įsiminė vienas dalykas, susijęs su tuo, kaip aš matau Jus. Šalia Jūsų visada yra grožis, estetika. Visa kas – apranga, gėlės, margučiai, rašysena. Ir ten Jūs labai gražiai pasakojate apie aplinką, apie namus ir apie gegužraibių priaugusių pievutę.

Pievą – didelę!

Ir kad nešdavote ir merkdavote gegužraibes namie.

Taip.

Kaime? Gėlės namie?

O ką? [juokiasi] Čia turbūt didžiausias stimulus buvo tėvelio mama. Visas sodybos sutvarkymas, didelis uogakrūmių sodas, aprėmintas „sidabrinių medelių“ gyvatvėrimis. Jazminai, mėlynos alyvos, gelsvos erškėtrožės, didelis putinų („gulbinų“) krūmas... Tik pačią tėvelio mamą menkai prisimenu. Ji mirė 1944 m., o aš gimusi 1941 m. Mes ją vadindavom, išvertusios iš latvių, Senąja Mamyte. Mamos mama, Anastazija, kurios devintas vaikas buvo mūsų mama, gyveno Lingėnuose, savo gimtinėje, o kai „liaudies gynėjai“ sudegino sodybą (nė gyvulių neleidami iš tvarto išvesti), gyveno pas mus, kol buvom Kalneliuose. Vadinom ją Babunyte.

Gal pabandykime nuvesti siūlą nuo Kalnelių iki Lazdynų – tautosakinį siūlą. Ar Jūsų šeimoje buvo pasakų, dainų?

Manau, visose šeimose buvo. Tėvelio mama mokė mus vaikiškos tautosakos: kaip avytė su ėriukais pavasarį lauke šnekasi – šitai su Ilma [Anelauskiene] sudėjome į .....

1 Prieiga internete: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2018-nr-3-87/tas-kelias-is-kalneliu/>.

vieną rinkinį². Senoji Mamytė mus mokė šokti ratelių su dainelėmis ir visokių tokių vaikiškų dalykų. Kiek atsimenu, labiausiai norėdavau, kad pasakas mums sektų. Mama turėjo savo pasakas, močiutė, Babunytė, turėjo savo pasakas. Sunkus laikas būdavo „pilkoji valanda“: žiburio nėra, ko nors daryti nebematai, suaugę visi ilsisi. Tada ir pristodavom prie Babunytės, o ji irgi norėdavo pasilsėti ir pasaką tingėdavo sakyti. Dažniau dainuodavo. Nes dainavimas gali būti labiau automatiškas. Neturi galvoti, kaip sakinį po sakinio sudėstyti. Dainuodavo jos kartais ir abi su mama – ką nors dirbdamos kambary.

O šiaip nebuvo kokių nors ryškių posakių, ekspresyvosios smulkiosios tautosakos nebuvo. Nebuvo visų tų burnojimų, visokių šaunių smagių sūrių posakių, visi buvo labai nuosaikūs, delikatus, ir tai man pradėjo būt įdomu tikrai vėliau.

Ar buvo šeimos posakių?

Visa tai, ką esu iš mamos užrašiusi, tame krašte visuotinai žinoma... Arba tai, ką ji buvo mokykloje išmokusi. Dvejus metus telankė pradinę mokyklą, paskui reikėjo eiti ganyti, bet ji visą gyvenimą skaitė knygas. Babunytė norėdavo, kad jai garsiai paskaitytum, ji blogai matė, be to, ir sunkiai skaitydavo, o rašyt nemokėjo. Grigas yra užrašęs mano Babunytės dainų, jos išspausdintos [Dainyno] Gamtos dainų tome.

Štai ir pradeda gijos susieiti...

Aš pati, kai reikėjo mokykloje rinkti tautosaką, iš Babunytės ne tiek pasakų (toms reikia ilgo laiko, o ji nebe pas mus gyveno, pas savo sūnų Juodupėj), bet dainų esu užrašius, na, vieną kitą posakį. Ir paskui esu atidavusi Kalbos institutui, nes ten buvo vietovardžių, smulkučių – balų, pievų... ir šio to kitko, o su mūsų Instituto tautosakininkais aš dar nebuvau pažįstama.

Toliau mokykla – pradinė ir vidurinė.

Pradinė – Aleknose, netoli nuo Kalnelių, ten ir mano tėvelis šiek tiek mokyklą lankė. Į trečią skyrių pradėjau eiti jau Juodupėje. 1948 m. – į pirmą skyrių Aleknose, 1950 m. – į trečią skyrių Juodupėje. Juodupėje buvo viena mokytoja, Eleonora Pakšytė (vėliau ištekėjo už mokytojo Vytauto Šilinio), ji labai rūpinosi tautiniais dalykais – jauna, graži, dainininkė, šokėja. Šokių ratelį organizavo. Ir iškylų organizuodavo – į kaimus arba į gamtą. Mokė dainuoti, net sutartines mokė dainuoti. Buvo lituanistė, dėstė žemesnėms klasėms. Jinai man didžiausią įspūdį, ko gero,

.....
2 Lilija Kudirkienė, Ilma Anelauskienė. „Mūsų namų latviška tautosaka“, *Tautosakos darbai*, t. V (XII), 1996, p. 220–229.

padarė – kaip labai šviesus, labai šiltas žmogus, truputį provokatorė. Tarkim, išvažiavus į gamtą, ji inscenizuodavo tradicines lietuviškas vestuves. „Tu būsi jaunoji, tu būsi jaunasis. Duokit skarą – jaunajai veliumą padarysim. Tu būsi piršlys, tu būsi svočia.“ Surinkdavo iš kelių aukštesniųjų klasių vaikus. Tikriausiai jos buvo įtaka, kad matematikos mokytojas Šilinis mūsų rašomųjų [darbų] sąsiuvinuose raudonai ištaisydavo ir kalbos, rašybos klaidas, protestuojantiems atkirsdamas: „Tai per matematikos pamokas lietuviškai mokėt nebereikia?“

Ar buvo specialus būrelis?

Ne, būrelio nebuvo. Tas šokių kolektyvas buvo iš kelių aukštesniųjų klasių surinktas.

Ar Jūs šokote?

Taip, ir labai noriai. Už smagų „Lenciūgėlio“ šokimą visos keturios mergaitės (ir puikus mūsų vedlys, žinoma) buvom net mokyklos garbės raštu apdovanotos – tebeturiu! Polką ir valsą šokti mane (mus abi) tėvelis išmokė. Mokykloje šokom ne tik lietuviškus šokius, šokom „Moldavaneską“ – su kojų mėtymu, šokom „Ulitušką“ – tokią sraigę, rusišką, o lietuviškų irgi visokių visokių: „Gyvatarą“, „Sadutę“, „Augo sode serbenta“... – maždaug Dainų šventės repertuarą.

Ar teko dalyvauti Dainų šventėje?

Į Rokiškį, į rajonines šventes važiuodavom. O kai buvo respublikinė Dainų šventė, jubiliejinė 1960 m., tai aš jau buvau baigusi vidurinę ir, neįstojusi į universitetą, dirbau mokykloje rašininke. Aš ir kelios Juodupės mokytojos patekom į rajono Dainų šventės kolektyvą ir važiuom į Vilnių. Ir mano tėvelis su choru – tėvelis buvo dainininkas nuo pat jaunystės. Per tą Dainų šventę ten, kur dabar Vienuolio jėzuitų gimnazija, nakvojom klasėse ant šiaudų – ant grindų pasikloję. Pirmajame aukšte tėtis su savo kolektyvu, o antrajame – aš su savo.

O po Dainų šventės namo sugrįžusi nusimaudžiau, vieną naktį permiegojau, susidėjau knygas ir išvažiavau stojamųjų laikyti antrą kartą.

Jūs stojote į lituanistiką?

Taip.

Kodėl?

Kodėl? Todėl, kad aš nieko kito nemokėjau. Būčiau galėjusi stoti dar į vokiečių kalbą, man gerai sekėsi, mokytojas buvo geras.

Tai vokiečių kalbos mokėjimas iš mokyklos?

Iš mokyklos. Žinai, kas padėjo, – prigimtinė dvikalbystė. Nebesi įsitvėręs vieno struktūros modelio, lengviau priimi kitokį. Be to, aš anksti – pas mus gyveno *biežancai*, buvo priglausta moteris su dviem vaikais – rusiškai pradėjau girdėti ir truputį pramokau. Nebuvo psichologinio barjero dar vienai kalbai.

Kaip ten su stojimu buvo? Kaip atrodė stojimas į lietuvių kalbą? Ar Jums reikėjo laikyti egzaminus?

O Dievulėliau...

Papasakosiu apie antrą stojimą. Aš jau antrą kartą stojau, ir atsirado nauja tvarka. Anksčiau kartu su atestatu priėmimo komisijai komjaunuoliai pateikdavo komjaunimo komiteto charakteristiką, ji buvo pliusas. Kadangi aš nebuvau komjaunuolė, man niekas charakteristikos nerašė. Mes klasėje buvom dvi ne komjaunuolės...

Kaip Jums pavyko?

Paprastai. Niekas pernelyg nespaudė. Per pirmą stojimą mes dviese – mergaitė iš kaimo mokyklos ir kauniškis vaikinys – pretendavom į vieną vietą. Mūsų atestatai buvo panašaus gerumo, o visos kitos plunksnos buvo kitokios, jis buvo komjaunuolis, veiklus literatas. Antrą kartą stojant jau pasikeitė tvarka, ir komjaunimo charakteristiką turėjo pristatyti kiekvienas stojantysis, nesvarbu, komjaunuolis ar ne komjaunuolis. Man charakteristiką išrašė rajono komjaunimo komitetas, ji buvo užklijuota, negalėjau pasižiūrėti; bet aš jau žinojau, nes direktorius – jis man ir parvežė tą charakteristiką – patyliukais atklįjavo, pasižiūrėjo, nusikeikė ir vėl užklijavo. Ten buvo parašyta: „Rekomenduojama į gamybą.“ O tai reiškė – be teisės studijuoti.

Taigi nešu dokumentus: priėmimo komisija – didelis tuščias kambarys, daug stalų, daug priėmėjų. Bet tuo momentu aš įėjau viena ir ėjau tiesiai prie moteriškės, kuri sėdėjo priešais duris. Aš duodu jai dokumentus, o ji sako: „Prašom pirmiausia charakteristiką.“ Tada ji viešai oficialiai atplėšė [voką], nes tik čia buvo teisėta atplėšti. Perskaitė, kas parašyta, ir pasakė: „Aš neturiu teisės priimti dokumentų.“ Na, ką – susidėjau savo popieriukus, apsisukau, nuėjau iki pusės salės, ir girdžiu – šaukia sugrįžti. „Parodyk atestatą.“ Parodžiau. Jinai sako: „Vaikeli, jeigu aš nepaimsiu tavo dokumentų, aš negalėsiu miegoti.“ Ji surizikavo dėl manęs. Nepažįstama moteris. Paskui paaiškėjo, kad ji – literatų [katedros] laborantė.

Na, ir ką – per jos riziką laikiau stojamuosius ir patekau.

Geriausi prisiminimai, aišku, iš vokiečių egzamino. Nelabai pasitikėjau, kad mano gerasis mokytojas bus išmokęs mane ir taisyklingos tarties. Tai kai gavau užduotį – o egzaminavo [Eugenija] Vengrienė, – pasirodė, kad viskas paprasta ir lengva. Man buvo skirtas laikas ruoštis, tuo metu buvo egzaminuojamas kitas žmogus.

Ir tada aš užsimerkiau ir atidžiai klausiausi, kaip šneka dėstytoja, kaip jinai taria. To ir reikėjo. Kai atėjo mano eilė, stengiausi atkartoti jos tarseną. Ji paklausė, iš kokios aš mokyklos, kas man dėstė [– mokytojas Kazimieras Masilionis], užsirašė.

O prieš lietuvių egzaminą, aš, vieną kartą neįstojusi, šiek tiek nervinausi ir prisigėriau valerijono – savo nelaimėi.

Kuo tai baigėsi?

Galėjo baigtis ir blogiau. Balkevičius egzaminavo. Gramatikos gavau tai, ką nelabai mokėjau, – žodžių darybą, tas dar nieko, ir kirčiavimą – o aš gi rytų aukštaitė. Su-kaupiau visas jėgas ir visą energiją, pasiruošiau, bet nebuvo tikra, ar viskas gerai. O kitas klausimas buvo iš Mykolaičio Putino, iš *Altorių šešėly*. Aš Balkevičiui viską „išaiškinau“ – darybą ir kirčiavimą. Kadangi nelabai savo žiniomis pasitikėjau, labai įrodinėjau. Jis paklausė: „Dirbot mokytoja?“ Buvau porą mėnesių pavadavusi pradinukų mokytoją... Be to, visada galvojau, kad būsiu mokytoja. Žodžiu, išaiškinau Balkevičiui tą kirčiavimą ir darybą, bet ir visa mano energija baigėsi. Literatūros klausimo pasakiau keletą įžanginių sakinių ir nusprendžiau: jeigu jiems ko nors reikės, patys paklaus. Aš nebeturėjau jėgų [juokiasi]. Bet viskas baigėsi gerai. Įstojau.

Neturėjau viso darbo stažo – stojant reikėjo turėti bet kokio darbo dvejų metų stažą. Mes visi stojom tarsi į dienes studijas, buvo bendri egzaminai, o paskui išskirstė. Kas turi minimalų dvejų metų darbo stažą, tas studijuoja dieną. O kas neturi, eina dirbti į gamyklas ir studijuoja vakare po darbo. Aš buvau dirbusi tik metus, tad su keliomis bendrakursėmis buvau nusiųsta dirbti į Spartos gamyklą, į siuvimo cechą. Kiti, net ir mergaitės, – kažkur Panerių link, į metalo konstrukcijų gamyklą, į cemento gamyklą, kažkokias statybas...

Niekada nesate apie tai pasakojusi.

Tai nebuvo tai, apie ką verta kalbėti. Tai atrodė kasdieniška ir nyku, visiems žinoma. Kas ten pasakos, ką valgė, kai nelabai turėjo ką valgyti, ar kuo rengėsi, kai nelabai turėjo kuo apsirengti. Tiesiog pilka kasdienybė.

Taip vakare mokėmės tik metus. O tada jau suėjom draugėn. Paskui buvo skirstymai į literatus ir kalbininkus. Savaime buvo aišku, kad literatūra yra tas pagrindinis dalykas, o kalba man atrodė kažkokie ypatingi dalykai, kažkas tokio, ką norėtusi patirti. Bet, žinai, kaip: mūsų kurse buvome gal 27, ir aš matau, kad visi eina į literatus. O į kalbininkus eina tik tai tie, kurie kažką žino, kažkokių ypatingų sugebėjimų turi. Ir aš likau su dauguma. Per savo neryžtingumą, kai rašėme pirmą kursinį iš senosios literatūros, – tai buvo pas Lebedį – pasiėmiau tai, kas liko, ko niekas neėmė, ir kas nebuvo nė kiek rizikinga, kad bus per sunku ar nesuprantama padaryti. Ir teko patempti truputėlį, kad išeitų bent kursinio tekstas. Lebedys man

pasakė: „Aš visiškai jokio priekaišto neturiu, bet rašyti už tokį darbą „labai gerai“, na, tai... Nėr už ką rašyti.“ Tema buvo – Savickio „Pustymai“³. Vienas eilėraštis, silabinis, iš senovės laiko, kur ir socialinė pusė matyti, ir estetinė. Bet tikrai nebuvo apie ką daug šnekėti, teko net šiek tiek improvizuoti. Mačiau, kaip buvo su kitais – kad visur – ir per literatūros seminarus, ir per visokius kontrolinius – reikėjo iškelti „idėjinį momentą“. Ir ne tik idėjinį momentą, bet atrasti kažką, ko autorius gal net negalvojo, studentišškai sakant, reikėjo pritempti. Trečiame kurse pasiprašiau, kad mane priimtų kalbininkai. Tiems vadovavo Urbutis, pats toks žinomas. Pagalvojau: Urbutis gal bent išmokys mane dirbti – su savo botagu, o šičia ne darbas, tik apsimetinėjimas. Literatūros paskaitos juk man vis tiek lieka.

Tai va – nuėjau pas Urbutį.

Turėjome ir lotynų, regis, nuo antro kurso. Mums dėstė Henrikas Zabulis. Jis buvo provokatorius, psichologas ir teroristas – kas tik nori. Visokių triukų, visokių cirkų pas jį būdavo, jis buvo įdomus, bet ir išmokė. Dar buvau antrame kurse, dar neperėjusi pas kalbininkus, bet jau svarstau, galvoju, kaip čia būtų su Urbučiu. Ir kartą po lotynų paskaitos kažkodėl dar sėdėjome auditorijoje, nedidelė grupelė, kalbėjome kažką, apie polinkius, kas ko norėtų, ir aš pasakiau, kad norėčiau pereiti pas kalbininkus, bet turiu visokių abejonių. Pasakiau dėstytojui, kad jo žodis, žvilgsnis iš jo pozicijų man būtų labai vertingas. Ir jis atsakė: „Drauge Kriškanaite, manau, kad jūsų noras labai palaikytinas, nes šiais laikais su kalba galima daugiau pasiekti.“ Aš išsižiojau – kodėl? Ir tuoj susipratau, kad ir taip jis per daug pasakė [juokiasi]. O tada jauėjau Urbučiui tiesiai į nasrus. Ir niekada nesigailėjau.

O be šių dėstytojų, ką dar prisimenate kaip šviesius, įspūdingus žmones, asmenybes?

Aišku, išskirtinis buvo Donatas Sauka ir jo tautosakos paskaitos. Regis, jas skaitė nuo antro kurso, kai jau buvome visi bendrai. Tiktai buvo viena bėda – jis kalbėdavo tyliai. Paskui šnekėta, kad ir kiti dėstytojai šituo užsikrėtė – irgi norėdami būti nestandartiniai, ypatingesni, įtaigesni. Tai įtraukia, klausai įtempęs ausis, bet reikia per daug pastangų girdėti tekstą ir mažiau dėmesio lieka pačiam idėjai, turiniui. Pas Sauką, kaiėjome laikyti egzamino, didžiausia baimė buvo: jeigu prieš jį *susimausi*, bus gėda baisi. Tiktai tas buvo, o ne kas nors kita.

Teko su Sauka būti tautosakinėje ekspedicijoje – tai buvo mano pirmoji tautosakinė ekspedicija. Sauka, vadovas, stengėsi pabūti su kiekviena grupele, buvom plačiai pasklidusios, jam teko pavargti. Tada pirmą ir vienintelį kartą užgirdau apeiginį raudojimą. Kažkas mums nurodė, nuėjome pas moteriškę, kuri buvo neseniai palaidojusi sūnų ar brolių. Prikalbinome, kad paraudotų, – buvom su drauge Dalia Leleikaite, dviese. Įrašėme; bet mes ką – tiktai Sauka turėjo magnetofoną, mes

3 Pranas Savickas (1777–1864), eilėraštis „Pustymai“.

pieštuku rašėm. Ir verkėm kartu su ja. Nors ne per laidotuves, bet vis tiek tas raudojimas įsiminė visam gyvenimui.

Beje, mūsų kursas buvo pasidalijęs į *saukomanus* ir *saukošpygius* [juokiasi]. Kas *saukomanai* – gali suprasti. Nebuvau *saukomanė*, gal labiau iš atstumo į jį žiūrėjau, emocinio ryšio nebuvo, bet buvo didžiulis psichologinis-loginis vertinimas viso to, ką jis daro, kaip jis daro, ir didžiausia pagarba bei supratimas. O *saukošpygių* tada nesupratau. Tai buvo jo „priešininkai“. Gal jie atsirado todėl, kad *saukomanų* buvo dauguma, ir jie nenorėjo „eiti su banda“. Jiems, aišku, kliuvo jo paskaitų pobūdis – kad turėjai stengtis užgirsti, ką jis šneka. O šnekėdavo kartais be aiškaus plano, pasiduodavo emociniam impulsui. Bet jis tuo ir patraukė prie tautosakos – ne prie savo asmens, o būtent prie tautosakos, leido pajusti jos ypatingumą.

Buvo Jurgis Lebedys. Vėlesnių laikų studentai su juo daugiau bendravo, pažino, gerbė. O man jis kėlė siaubingą baimę, nes turėjo labai aštrų liežuvį. Ir pas jį aš tą nevykusį pirmąjį kursinį rašiau. Aš tik stengdavausi sugebėti perskaityti, ką jis duoda – kokį seną tekstą, ir mokėti suprasti. Gal dar buvo ne tas laikas, kai jis atsiskleidė. Bet labai gerai atsimentu, kai jis gynė – jau vėliau – savo kandidatinę disertaciją, – tada buvau pristatyta vieną vokiečių iš Rytų Berlyno pamokyti latvių kalbos. Po Lebedžio gynimo tas žmogus kalbėjo: pas mus už šitokią disertaciją duotų daktarą be jokių abejonių, o ne kandidatą. Ir man tas įkrito.

Balkevičius, mums dėstęs sintaksę, buvo neprilygstamas, kūrybiškas, tolerantiškas. Tokio sauso dalyko studijas jis pavertė be galo įdomiomis! Ir vėliau pamaniau, kad jeigu jis mus studentus sudomino šiaip žodžių junginiais, tai jeigu aš dabar galėsiu rašyti apie frazeologiją⁴, tai tada, tai tada... Jis bus nuostabiausias man vadovas. O kas išėjo? Jis pasakė, kad jam tai visai neįdomu. Bet jeigu aš norinti, kad jis vadovautų, tai jis sutinkąs.

Bet Jūs nuo jo nepabėgote?

Jis visas aplinkybes sutvarkė taip, kad nė minčių tokių neturėjau. Jis mane supažindino su Alise Laua, Rygos universiteto dėstytoja frazeologe, padarė ją mano konsultante. Faktiškai ji man buvo vadovė – širdinga vadovė ir globėja. Ten, jos katedroje, susirinkau visą latvišką medžiagą.

Kaip viskas klostėsi po studijų?

Baigusi universitetą negalėjau gauti darbo pagal diplomą. Norėjau būti mokytoja. Bet Vilniaus mokyklos manęs nepriėmė – nebuvo vietų. Tą patį 1965 m. rugpjūčio mėnesį ir gavau aukštosios mokyklos diplomą – aktų salėj, iškilmingai, ir

4 Omenyje turimas aspirantūros darbas. L. Kudirkienė 1976 m. apgynė disertaciją „Lietuvių ir latvių kalbų veiksmožadinės frazeologijos vaizdas ir reikšmė“.

susirašėm su Juozu civilinėj metrikacijoje, o tada nuvažiuoju į Kauną ir susituokėm Vytautinėj bažnyčioj. Buvau gavusi siuntimą į Molėtų rajoną, į Alantos mokyklą, ir buvau beišvažiuojanti, bet Juozas nebeišleido. Jeigu būčiau išvažiavusi, nebūtų buvę jokios folkloristikos, jokios frazeologijos, būčiau buvusi mokytoja ir geriausiu atveju vertusi knygas (to visada norėjau). Taigi gavau laisvą diplomą, reikėjo darbo. Pradėjau dirbti Kraštotyros draugijoje, o ten vėl buvo ekspedicijos, vėl tautosaka. Noriai važiuodavau, bet nebūtinai rinkti tautosaką. Tvarkiau *Kraštotyros* leidinį, ten irgi su tautosaka šis bei tas buvo susiję. Be to, buvo žmonės, kurie didžiojoje Kraštotyros taryboje su tautosaka dirbo. Leonardas Sauka buvo toje Taryboje, Kazys Grigas buvo. Ten jauėjau tom pačiom pėdutėm, kurios man buvo patraukliausios.

Ar Jums ten buvo gerai?

Man ten gerai buvo, bet mane traukė ir į „Vagą“. Vienam „Vagos“ darbuotojui, Vytautui Martišiui, kuris buvo ir vertėjas iš latvių kalbos (bet jam latvių buvo išmoktinė; jis buvo buvęs Juozo mokytojas Veiverių vidurinėje mokykloje), kartais padėdavau, peržiūrėdavau vertimo rankraštį. Jis ir kalbino mane iš Kraštotyros per eiti į „Vagą“.

Iš pradžių atrodė, kad Kraštotyroje dar per trumpai dirbau, be to, tie dalykai atrodė svarbūs. Mano akys ir ausys buvo plačios, girdėjau, kas vyksta, – oho kokie asai buvo Taryboje! [Antanas Tyla, Česlovas Kudaba, Vacys Milius, Romas Batūra, Aleksandras Vanagas, net matematikas Adolfas Jucys...]

Galiausiai dar kartą pakviesta pasiryžau eiti į „Vagą“. Ir gerai, nes Kraštotyros draugija tapo nebe ta, buvo pakeista (kaltinant nacionalizmu) jos vyresnybė, pasikeitė veikla.

O kaipgi disertacija?

Dirbdama Kraštotyroje išsilaikiau visus aspirantūrai reikalingus egzaminus.

Jums norėjosi mokslo?

Čia buvo Juozo postūmis, bet į tą mokslą įėjo dalykai, kurie man visą laiką buvo patrauklūs. O įgyti oficialų pavidalą mane spaudė Juozas. Jei ne jis, kaip jau sakiau, būčiau buvusi mokytoja ir geriausiu atveju būčiau vertusi knygas. Ir tikriausiai būčiau buvusi laiminga.

Iš viso šešerius metus laukiau, kada galėsiu patekti į aspirantūrą. Į lituanistiką nedažnai būdavo suteikiama vietų. Gal po trejų metų paskambino [Aldonas] Pupkis: „Atsirado vieta.“ (Pupkis mane pažinojo, nes buvau Lietuvių kalbos sekcijos sekretorė, kurią įsteigė Balkevičius; kai sekcijos veikla pradėjo eiti natūralia vaga, nebeliko kovų nei sudėtingumų, Balkevičius pasakė, kad jam nebeįdomu, ir perda-

vė vadovavimą Pupkiui.) Taigi atėjau pokalbio su Katedros vedėju. Na, sužinojau, kad Katedra senokai turi savo kandidatę į aspirantūrą (pokalbis buvo tikrai labai korektiškas). Nuėjau į „Vagą“ ir išdirbau dvejus metus su trupučiu, laukdama vietos. Ir vėl paskambino Pupkis, pasakė: „Atnešk dokumentus.“

O kaip susipažinote su Kaziu Grigu? Juk Jūs redagavote „Patarlių paraleles“: Kodėl Jūs? Ar Jums paskyrė ar buvo kažkaip kitaip?

Buvo truputį kitaip. Bet paskyrė. Aš Grigą pažinau ir Grigas mane pažino, kol aš dirbau Kraštotyros draugijoje. O Grigas dalyvaudavo atrenkant straipsnius į *Kraštotyros* leidinį, konsultuodavo. Kai atėjau dirbti į „Vagą“, susipažinau su [Judita] Grigiene. Grigo monografiją *Lietuvių patarlės* redagavo Algis Antanavičius. Jis, regis, gavo kitą, skubesnį, darbą ar kažkas kita nutiko, ir man davė skaityti knygos korektūrą. Ir pamačiau, kad kur eina iliustracinis tekstas, kur patarlės įvairiomis kalbomis, rinkta ne vienos mašininkės, o rašomosios mašinėlės buvo nevienodos, tie patys pagalbiniai ženklai buvo skirtingos konfigūracijos. Spaustuvėje taip ir surinko – kad tie ženklai skirtųsi. Ir aš padariau *baisinę* korektūrą. Bet man pati knyga pasirodė labai įdomi. Gal buvo dar kažkokių kitų dalykų, kur reikėjo kartu su Grigu peržiūrėti ir peršnekėti. Nežinau, gal Grigas, atnešęs naują rankraštį, ir pageidavo, kas jį redaguotų. Bet man davė vedėja, aš pati nesirinkau. Bet aš vis miniu, kaip jau išėjus *Patarlių paralelėms* pasakiau Grigui: „Man taip įdomu, ką jūs čia darot, jog eičiau pas jus už laborantę.“ Nors jau buvau apsigynusi. Bet Grigas: „O aš tavęs neimčiau, nes neturiu kuo tau mokėti.“ O paskum jis mane pamažu pamažu prikalbino ateiti dirbti į Institutą.

Atėjote 1994 m., tiesa?

Taip, bet dar kurį laiką dirbau ir „Vagoje“ – reikėjo baigti redaguoti stambų rankraštį.

Koks buvo bendradarbiavimas su Grigu?

Labai geras. Jis galėjo viską išklausti. Prieštaraudama aš nelabai moku deramai pateikti. Neišmokau, kad derėtų sakyti: „Taip, bet...“ Sakydavau iš karto: „Ne!“ [juokiasi] Mūsų, matyt, kažkaip sutapo bendravimo būdas. Yra buvę susipykimų dėl neteisingų (mano manymu!) reikalavimų, bet tai jau vėliau buvo; kartą su ašaromis sakiau pati sau: „Jeigu šitaip, tai išeinu iš Instituto, nebedirbu.“ Nes Grigas pareikalavo: „Aš tau anąkart nusileidau, dabar tu nusileisk man.“ Mat nesutarėm dėl vieno patarlių tipo ribų. Man atrodė, kad dirbant svarbu žiūrėti dalykinės pusės, o ne pakaitomis nusileisti.

Prieiname prie Instituto ir man knieti paklausti, kas Jums čia buvo smagiausia ir kas slėgė, vargino?

Žinai, Institute mano gyvenimas buvo labai geras. Dirbau iš esmės tai, ką norėjau. „Vagoje“ tekdavo visko dirbti, visokių dalykų redaguoti, kurie tau visai svetimi. Nors ir ten gerai buvo. „Vagoje“ pradirbau visą savo darbinį gyvenimą – 20 metų. O Institute taip trumpai! Tik tuos dvidešimt metų su trupučiu [juokiasi]. Institute nepajutau, kaip praėjo tas laikas. Man buvo labai gerai, aš iš visų pusių jaučiau gerumą.

Taigi Jus į Institutą pasikvietė Grigas?

Jis ne tai kad pasikvietė – jis man darė TOKĮ spaudimą!

Ar jam reikėjo žmogaus, ar jam tiesiog reikėjo Jūsų pas save?

Jam reikėjo žmogaus, galinčio padėti dirbti šį jo didelio užmojo darbą – parengti išsamią lietuvių patarlių publikaciją, o jis dar „Vagoje“ pamatė mano polinkį į patarles – ir kad jau šį tą žinojau: aš jau buvau frazeologijos kursą „išėjusi“ ir buvau jo dvi knygas smulkiai išskedenusi; be to, jam reikėjo ir mano latvių mokėjimo.

Kai atėjote, kas tada dirbo patarlių grupėje su Grigu?

Su Grigu kartu dirbo Gediminas Radvilas, Ilma Anelauskienė buvo laborantė, ji tvarkė kartoteką. Grigas dirbo atskirai kambary su Leonardu Sauka, su Norbertu Vėliumi ir su Kostu Aleksynu – ten buvo vyriška kompanija. O šičia moterys didžiajame kambaryje: dar ateidavo Kazlauskienė, Misevičienė – „dainininkės“; Daiva Vaitkevičienė (regis, tada dar Astramskaitė), buvo ir doktorantė.

Manęs nebuvo kur sodinti. Norbertas man užleido pusę savo stalo. Jis ateidavo iš ryto, aš ateidavau popiet. Vienoje stalo pusėje stalčiai buvo Norberto, kitoje – mano. Mes beveik nesusitikdavome. Kai pradėjau dirbti visą dieną, bandė mane pasodinti į didįjį kambarį, bet tada darbo nebuvo niekam. Nes man reikėjo tų stalčių, kurie buvo anam kambary, ir aš nuolat varsčiau duris ir žargsčiau slenkstį.

Ar tada pradėjote rašyti „Patarlyną“? Ar jis jau buvo pradėtas?

Jo dar nieko nebuvo, buvo tik ta *Patarlyno instrukcijos knygelė*, kurios redaktore Grigas mane padarė. Pasodino, liepė skaityti ir galvoti. Ir aš kai kur ten savo trиграšį įkišau. Grigas visada rodydavo, kad ne be reikalo aš čia esu, kad manęs reikia. *Patarlyną* pradėjome prie manęs.

Taigi du „kūdikių“ – „Patarlynas“ ir „Situaciniai posakiai“, „Vilkas“.

Patarlynas yra jūsų visų, Grigo, aš ten džiaugsmingai ir pagarbiai dalyvauju, stengdamasi įeiti į kontekstą, koks buvo Grigo nustatytas. Tik retkarčiais su juo mušiausi

kaktom [juokiasi]. Bet tai nuostabu – ir tai buvo ne vienintelis kartas. Apie tai esu rašiusi – kai dėl frazeologijos su Grigu nesusitarėme, dėl ribos tarp priešodžio ir frazeologizmo (frazeologizmas, priešodis, patarlė). Vyko Institute konferencija, ir mes savo pažiūras, praktines ir teorines, su Grigu viešai išskaitėme. Ir tos pažiūros labai nesutapo. Po to Nijolė Laurinkienė, kuri buvo skyriaus vadovė, klausė: „Tai kaip dabar bus? Kaip jūs dirbsit?“ Atsaciau: „Aš net nepagalvojau, kad negalėtume kartu dirbti. Gi Grigas toks žmogus!“ [juokiasi] O toliau buvo taip: pranešimų straipsniai buvo dedami į *Tautosakos darbus*, ir nežinau, sąmoningai ar nesąmoningai, mano straipsnį buvo duota recenzuoti Grigui. Ir ką jis padarė: jis paskaitė ir pasakė man: „Na, tu čia stipriai sukalei.“ Ir viskas.

Grigas apskritai frazeologija buvo linkęs vadinti beveik viską, kas yra perkeltinės reikšmės. Man atrodė, kad jis žiūri per daug nesismulkindamas, nediferencijuodamas, nebrėždamas aiškių ribų.

O, Jūsų manymu, reikia skirties?

Kai kur reikia, kai kur gal ir ne. Kur frazeologizmas įgyja priešodžio funkciją, ten *supriežodėja*; o į patarlę frazeologizmas tik įsitarpuoja nekeisdamas jos struktūros. Yra juk atskiri frazeologijos žodynai, ir čia jau bet kas – kito lygmens posakiai – negalėtų būti.

O „Patarlyno“ atveju?

Patarlyno atveju – frazeologiją įsileisti reikia, kai frazeologizmas retas, istorinis, kad nedingtų iš akiračio. Šiuo atveju palaikau Grigą, kad toks frazeologizmas turi būti ir čia įtraukiamas. Bet šiaip jau patarlės ir priešodžiai turėtų būti atskirame rinkinyje; o frazeologijos žodynai jau kas kita.

Tai gal dabar eikime prie situacinių posakių, kurie yra labai arti priešodžių.

Dažnai tai praktiškai priešodis, kuris kaip atskiras tekstas arba nebūna vartojamas, arba jis gali būti ne taip suprastas, arba neaišku, kas norėta pasakyti. Iš principo diduma situacinių posakių yra priešodžiai. Bet yra ir patarliškų, sako: *Daug žinosi, greit pasensi*. Kaip patarlė – kokią jis vertę turi? [juokiasi]. Kai kurie situacinių posakių – keistoki klausimai (*Gal namie visus stačius palikai?*) ar atrodo lyg kokio teksto fragmentai, nuotrupos: *Sudiev kažnių bažnyčiai; Pliukšt nerūgės; Gražus ir nevalgęs; Kumelė kumeliui, kumelys uodegai...* Situacinių, niekaip neįvardytų, bet paaiškintų, kada taip sakoma, radau net XVIII a. Stenderio [latvių–vokiečių] leksikone (*Klaus' kungam!* 'klausyk pono / šeimininko!' – pamačius moterį su kelnėmis). Vanderio žodyne yra patarlės bei priešodžiai, o ten, kur pasitaiko frazeologizmas arba situacinis posakis, jis pažymėtas žvaigždute, kaip netipiška patarlė.

O kada „užkibote“? Nuo kada ėmėte tikslingai rinkti ir kaupti situacinius posakius? Aš jų nebepažįstu. Tai, viena vertus, labai kasdienis, buitinis dalykas, antra vertus, visiška egzotika.

Dėl „užkibimo“ ne aš viena kalta, daug didesnė kaltininkė esi tu. Nebūčiau sugalvojusi daryti atskiros leidinio. Man tik atrodė, kad tie posakiai stumdosi kartotekoje ir niekur jų nepriima. Vieną kitą Grigas įtraukė į *Patarlyną*, bet daugumą atmetė. O aš matau, kad jie vaizdingi, tradiciniai, ir kartais suprantu, kodėl taip sakoma. Jie savaime vertingi, bet likę folkloristikos, paremiologijos, paribys. Nusprendžiau, kad reikia juos sudėti atskirai, kad netrukdytų; o savo tarpe būdami jie parodytų, jog sudaro tam tikrą visumą su savo ribomis, su tam tikrais dėsningumais – ir teksto, ne tik vartojimo srities. Mano noras buvo – sudėjus juos į vieną vietą, paklasifikuoti pagal jų ryšio su kokia situacija pobūdį. Tik tiek. Knygos, atskiros leidinio, idėją aš tik džiaugsmingai priėmiau.

Savo pokalbį pradėjome nuo to, kad dabar galite daryti, ką norite. Taigi, ką Jūs dabar veikiate? Be to, kad mums talkinate su „Patarlynu“ ir duomenų baze. Ką sau malonaus veikiate?

Ką sau malonaus veikiu? Visko. Esu ne tik filologė. Man visada patiko augalai ir visa tai, kas su jais susiję. Koks ypatingas jausmas, kai matau, kad mano pasėtos sėklos dygsta! Taigi man patinka augalai, ir aš sode darau, ką noriu arba ką spėju. Mano namai irgi visokiais augalais apkrauti.

Toliau – aš visada labai norėjau megzti, siuvinėti, nerti vąšeliu. Mama ausdavo, megzdavo, nerdavo, siuvinėdavo. Babunytė verpdavo – ir linus, ir vilnas. Jaunystėje jaučiau gėdą, jaučiausi nevykėlė, kad nemoku nei verpti, nei austi (kol supratau, kad ir kitos mano bendraamžės nemoka). Taigi pasėdžiu ir prie kokio rankdarbio.

Ir dar margučiai.

Margučiai – nuo Senosios Mamytės, tiktai truputį kitaip. Šitaip nedažė Lingėnuose, kaime, kur mama augo. Ten vienus kiaušinius virė puode su svogūnų lukštais, kitus – puode su šieno pabiromis – tai tokia samaninė spalva, kuri man vaikystėj atrodė, oi, kokia nuobodi, pati negražiausia. O dabar pati gražiausia! O Senoji Mamytė paimdavo skudurėlį, pridėdavo visokių žolyčių ir svogūnų lukštų, surišdavo ir dėdavo į puodą, į dažus, kokių buvo, gal kada ir į pirktinius, bet vargu. Žodžiu, nudažyti kiaušiniai išeidavo margi, su paveiksliais. O aš nuo kokių vienuolikos dvylikos metų pradėjau skutinėti paveikslėlius ar figūras. Pradžioje man atrodė sugadintas kiaušinis, jei išeina nelygi kevalo spalva. O vėliau aš iš to dažų nelygumo pradėjau ryškinti – išskutinėti – piešinukus.

Bet Jūs tai sugalvojot pati?

Pati – aš žiūriu ir matau!

Ar Jūs piešiate?

Mano tėvelis prieš ir aš piešiau. Mokykloj pati pati geriausia pamoka buvo piešimas. Kai buvau penktoje klasėje, tėvelio dėdė, architektas, matydamas, kaip mėgstu piešti, išaiškino man perspektyvą piešinyje ir parodė, kaip lieti akvarelę. Tėtis irgi piešdavo, bet labiau statiškus dalykus. Juodupėje kiek „afišų“ – vakarėlių, vaidinimų, koncertų skelbimų esame abu nupiešę ir iškabinę... Žodžiu, čia irgi genai.

Mano nerealiausia svajonė buvo baigus mokyklą eiti į Dailės institutą. Mūsų mokytoja Juodupėje (mums jau seniai piešimo nebebuvo, o tik braižyba) pati buvo dailininkė, tapytoja. Kai aš prasitariau, apie ką galvoju, ji pasakė: „Va, pasodins tave per stojamuosius, lieps nupiešti rištinį kilimą, ir ką tu tada darysi?“ Paprotino, kad aš, neturėdama jokių specialių žinių, nieko nepešiu, bus tik veltui laikas sugaištas, liks nuoskauda.

Grįžkime prie tautosakos, prie patarlių, priežodžių, situacinių posakių. Noriu Jūsų paklausti apie žinojimą, apie mokėjimą.

Visa tai iš gyvenimo. Tai buvo įdomu. Man buvo įdomu, ką girdėdavau iš prietarų. Bandžiau iš Babunytės išklausti. O jinai man sako: „Aš tais zababonais netikiu ir aš jų nežinau.“ Atrodo, net ne visai į šalį buvo ir kursinis pas Urbutį – surinkti liaudiškus nurodytų augalų vardus. Su malonumuėjau per studentų bendrabučius – nes ten gali rasti tarmių duomenų. O paskui Kraštotyroje dirbdama kiek visko sužinojau! Atėjusi į „Vagą“, dirbau toje redakcijoje, kuri leido kraštotyrius leidinius, redagavau ekspedicijų leidinius. Čia buvo Norbertas Vėlius, buvo Rimvydas Kunksas, Vacys Milius, Antanas Tyla, Kostas Aleksynas – žodžiu, ta pati draugija. Tai buvo tai, ko kaip tik ir norėjau. O paskui gavau Grigo knygas – man tai buvo dar specialiau, kaip tik tai, kas įdomiausia. Daug to „žinojimo“ atėję ir iš pabuvimo tarp žmonių, kaimo žmonių, nebūtinai savų. Kažkaip savaime viskas suplaukia.

Atsigręžus atgal atrodo, kad viskas, kur būta ir dirbta, palengva nuvedė į šitą paremiologijos vagą.

Jeigu manyčiau, kad viskas, ką žmogus patiria, yra jam skirta, duota, galėčiau pripažinti, jog nesu gavusi to, ko labiausiai norėta. Tačiau gavau daug kitko. Net ir to, ko pati nebūčiau drįsusi norėti / prašyti. Gal taip ir geriau. Niekad nežinai.